

Izlaganje na znanstvenom skupu

UDK: 323.15-053.6(497.5)

Primljeno u uredništvo: 17. listopada 2010.

Prihvaćeno za tisak: 1. prosinca 2010.

Mladi pripadnici nacionalnih manjina: identitet i sociopolitički hendikepi u njegovom ozbiljenju (empirijsko istraživanje: Česi, Mađari, Slovaci, Srbi)

DRAGUTIN BABIĆ*

Sažetak

U Hrvatskoj, socijalna konstrukcija 'Hrvata' i 'Srba', uslijed povijesnih, ratnih, etnonacionalnih i drugih razloga, imala je prioritet, još uvijek ima i zadugo će biti značajna sociopolitička fragmentacija kako u socijalnoj zbilji tako i u imaginativnoj sferi. Situacija s etničkom strukturom i usporedba dvaju popisa stanovništva (1991/2001) ukazuje i na to da problem međunacionalnih odnosa nije samo hrvatsko-srpski. I druge nacionalne manjine, posebno tzv. nove, nastale pretvaranjem 'jugoslavenskih konstitutivnih naroda' (Bošnjaci, Crnogorci, Makedonci, Slovenci) u nacionalne manjine, doživjele su brojčano smanjenje te egzistencijalnu i političku neizvjesnost. Nameće se pitanje, znakovito za istočnoeuropske nove demokracije: kako ostvariti nacionalnu ravnopravnost u državama u kojima je na strukturalnoj razini većinska nacija temeljni politički subjekt, a država je (uz nezaobilaznu etničku definiciju) normativno koncipirana kao demokratska država svih njezinih građana? Temeljno pitanje u ovom radu, ukršteno s tri nezavisne varijable (*nacionalna pripadnost, regionalna pripadnost, dob*), odnosi se na eventualnu ugroženost jezika, kulture i običaja navedenih nacionalnih manjina, kao i na moguće razloge takve ugroženosti. Odgovori ispitanika ukazati će na tendenciju i dati segmentarne uvide u sociopsihološku i političku situaciju u polju međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju.

Ključne riječi: mladi pripadnici nacionalnih manjina, identitet, sociopolitički hendikepi u ozbiljenju identiteta

* Dragutin Babić, doktor znanosti iz područja društvenih znanosti, polje sociologija, je viši znanstveni suradnik u Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu. E-mail: dragutin.babic@imin.hr

Uvod

Od posljednjih ratnih sukoba na prostorima bivše Jugoslavije proteklo je gotovo dva desetljeća. U to vrijeme oni akteri koji su u ovom vremenu pripadnici korpusa mladih punoljetnih osoba, bili su tek rođeni ili su bili u ranoj mladenačkoj dobi. Rat, etnonacionalni sindrom, sjećanja na teška i turbulentna razdoblja, te posebno porodične situacije i primarnosocijalizacijske 'naracije' utjecale su na oblikovanje njihovih 'slika' o Drugima, posebno onima koji pripadaju drugim nacionalnim skupinama. U Hrvatskoj, socijalna konstrukcija 'Hrvata' i 'Srba', uslijed povijesnih, ratnih, etnonacionalnih i drugih razloga, imala je prioritet, još uvijek ima i zadugo će biti značajna sociopolitička fragmentacija kako u socijalnoj zbilji tako i u imaginativnoj sferi. Ovaj pomak prema nacionalnom posljedica je promjene sociopolitičke 'paradigme' 90-ih godina prošlog stoljeća. Sve je samo pojačano uslijed ratnog poraza pobunjenih Srba, kao i srpskog, odnosno hrvatskog etničkog inženjeringa, što je rezultiralo smanjenjem udjela Srba u hrvatskom stanovništvu. Utoliko će, iako je njegov kapacitet smanjen u odnosu na ratno i neposredno predratno razdoblje, nacionalizam u Hrvatskoj i zemljama bivše države biti i nadalje utjecajan socijalni obrazac i 'spasitelj' u trenucima krize i nagomilanih a neriješenih društvenih problema. Koncept i ozbiljenje etnonacionalnog društva 90-ih, s kasnijim odmakom te stupnjevanom i postupnom građanizacijom hrvatskog društva, posebno su značajno oblikovali sociopolitičku sferu i kolektivni imaginarij manjinskih nacionalnih/etničkih skupina.

Nameće se pitanje, znakovito za istočnoeuropske nove demokracije: kako ostvariti nacionalnu ravnopravnost u državama u kojima je na strukturalnoj razini većinska nacija temeljni politički subjekt, a država je (uz nezaobilaznu etničku definiciju) normativno koncipirana kao demokratska država svih njezinih građana? U slučaju Hrvatske, na normativnoj razini (Ustav RH) kombinirano je nacionalno i građansko načelo, a država se određuje kao nacionalna država hrvatskog naroda u kojoj suverenitet počiva na volji i političkom odlučivanju građana. Za Hrvatsku su u poslijeratnom razdoblju svakako najvažniji odnosi na relaciji hrvatska država-Srbi te hrvatsko-srpske mikrosocijalne relacije u samom njihovom nukleusu, lokalnim zajednicama. Problemi se svode na pitanja reintegracije Srba u hrvatsko društvo i suodnosa Hrvata i Srba nakon teških i traumatičnih ratnih zbivanja. Kako izići iz teške i opterećujuće sociopsihološke i sociopolitičke zbilje u kojoj su Hrvati frustrirani i revoltirani srpskim pobunjeničkim i iredentističkim ulogama/akcijama u ratu 90-ih, a Srbi stigmatizirani, gotovo u cjelini, kao nosioci svojevrsnog povijesnog krimena i tendencijskog kočničara hrvatske državnosti?

Situacija s etničkom strukturom i usporedba dvaju popisa stanovništva (1991/2001) ukazuje i na to da problem međunacionalnih odnosa nije samo hrvatsko-srpski. I druge nacionalne manjine, posebno tzv. nove, nastale pretvaranjem 'jugoslavenskih konstitutivnih naroda' (Bošnjaci, Crnogorci, Makedonci, Slovenci) u nacionalne manjine, doživjele su brojčano smanjenje te egzistencijalnu i političku neizvjesnost. Stoga pitanje nove pozicio-

niranosti, nakon raspada bivše države i prethodne kontrolirane sigurnosti pod partijskim 'kišobranom', postaje aktualno za sve nacionalne/etničke skupine. Razlike među njima u poslijeratnom vremenu temelje se na nekoliko diferencijalnih elemenata: *kulturološka bliskost/udaljenost od etničke većine (Hrvata), politička i ratna pozicija u odnosu na hrvatsku državu i Hrvate, broj i udio u ukupnoj hrvatskoj populaciji, povijesno nasljeđe, vanjski politički autoriteti kao saveznici*. Mladi pripadnici različitih nacionalnih entiteta u Hrvatskoj suočavaju se s problemom vlastitog nacionalnog identiteta, njegove moguće ugroženosti u temeljnim identitetskim sferama (*jezik, kultura, religija, običaji*) i tome komplementarnim socijalnim pojavama poput asimilacije, getoizacije, segregacije i (re)integracije. Imajući svu kompleksnost ove problematike u vidu, uputili smo se na teren i na prostorima nekoliko hrvatskih regija (*Zapadna Slavonija, Istočna Slavonija, Dalmacija i Gorska Hrvatska, Zagreb*), proveli istraživanje na nacionalnomanjinskoj populaciji (Mađari, Srbi, Slovaci, Česi). Temeljno pitanje u ovom radu, ukršteno s tri nezavisne varijable (*nacionalna pripadnost, regionalna pripadnost, dob*), odnosi se na eventualnu ugroženost jezika, kulture i običaja navedenih nacionalnih manjina, kao i na moguće razloge takve ugroženosti. Odgovori ispitanika ukazati će na tendenciju i dati segmentarne uvide u sociopsihološku i političku situaciju u polju međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju.

'Etnonacionalno društvo' i nacionalnomanjinski identiteti

Postoji li 'etnonacionalno društvo' i je li u takvom obliku društva moguća egzistencija i politička aktivizacija nacionalnih manjina? Pod ovim pojmom ('etnonacionalno društvo', op. a.) podrazumijevamo socijalne odnose koji su dominantno obilježeni etnonacionalnim sindromom. U knjizi *Etnonacionalni sindrom* N. Dugandžija sam pojam opširnije elaborira i ističe da se "...današnji svijet sve više globalizira..., u isto vrijeme se zbiva i snažno obnavljanje etničkih i nacionalnih svojstava".¹ I dodaje nešto vrlo znakovito za etnonacionalni sindrom, manifestirano kod južnoslavenskih nacionalizama u posljednjim ratnim sukobima 90-ih. "Psihologija plemena drijema i u etničkim i nacionalnim skupinama i kada se u društvu dogode veći poremećaji, koji potresaju čuvstva mase, ova se psihologija budi i reproducira naravi iz osvita ljudskog roda".² Odmak od etnonacionalizma je prisutan u posljednjih 10-ak godina u Hrvatskoj, no društvo je u znatnom obimu još uvijek etnonacionalno s prilično jasnom razlikom 'glavne' i 'sporednih' nacionalnih/etničkih skupina. Dok god budu egzistirale nacije, a onda i nacije u etničkom obliku, teško je izbjeći hijerarhiju u međunacionalnom mozaiku. Ono što je moguće i što se očekuje jest da racionalna, pravna dr-

¹ Dugandžija, N., *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej*, Duriex, Zagreb, 2004, str. 25.

² Ibid. str. 25.

žava, utemeljena na tradicijama demokracije i ljudskih prava, ublaži što je više moguće ovu hijerarhijsku etničku 'ljestvicu'.

U tom etničkom mozaiku za svaku nacionalnu skupinu važno je njihovo predstavljanje u vidu nacionalnih identiteta. U širem smislu to su njihove jezične, kulturne, običajne, vjerske i neke druge značajke. Sve ove osobine i pripadnosti aktera u hrvatskom društvu zajedno čine njihov identitet. Ljudi su Hrvati, Mađari, Srbi, katolici, pravoslavci, protestanti, muškarci, žene, kajkavci, štokavci i nosioci mnogih drugih (sub)identitetskih obilježja. Iako sva obilježja čine svojom sinergijom identitetsku 'sliku' pojedinaca, prisutna je hijerarhija tih subidentiteta. U istočnoeuropskim društvima, kakvo je po svojim strukturalnim obilježjima i hrvatsko, s dominirajućim etničkim modelom nacije, nacionalni (sub)identitet je percipiran kao temeljni identitet koji ima sva obilježja primordijalnog. Krv, srodstvo, slika društva kao proširene porodice i jasna diferencijacija na 'Naše', koji su dio istog etnikuma, i 'Druge' važan su segment toga kolektivnog imaginarija. U takvom tipu društva nužno je priznati nacionalne manjine i urediti međunacionalne odnose u najboljoj europskoj pravnoj tradiciji, poštujući specifičnosti Hrvatske u dužem vremenskom kontinuitetu. Pritom vremenska i prostorna dimenzija nacionalnih identiteta pokazuje njihovu zavisnost od makropolitčkih događaja i njihovih ideoloških interpretacija. Dinamičko tretiranje identiteta rađa spoznajom da su nacionalni identiteti zavisne varijable. Ili kako to objašnjava D. Sekulić: "Generalna hipoteza koju izvodim iz okvira situacijske određenosti identiteta jest da rat i sukobi, koji izoštravaju identifikaciju prema nacionalnoj pripadnosti, rezultiraju time da nacionalni identiteti počinju zauzimati sve važnije mjesto u području individualnih identiteta".³ Nadovezujući se na Bartha, R. Jenkins razmatra etnicitet kao izrazito dinamičku kategoriju i o tome piše na slijedeći način: "...eticitet se definira situaciono, on se proizvodi i reproducira u tijeku društvenih transakcija koje se odvijaju na etničkoj granici i preko nje i u isti mah pomaže da se ta granica konstituiraju. Etnicitet je temeljno političkog karaktera, a etničke granice su, bar u izvjesnoj mjeri, propusne i osmoticne i postoje usprkos protoku ljudstva ili interakcija preko njih. Zato su mjerila etničkog pripisivanja i upisivanja promjenjive prirode i značenja".⁴ Kako su se nacionalni identiteti mijenjali u prostoru i vremenu, pokazuje izrazito dinamično, turbulentno i traumatično vrijeme 90-ih.

Slomom realsocijalističkih društava, umjesto dotadašnje kolektivne ideološke 'naracije' i na njoj utemeljene političke i sociogospodarske 'paradigme', artikulirana je i na razinu nove spasonosne socijetalne formule podignuta etnonacionalna koncepcija društva. Prava 'naše' nacije, izlazak iz povijesne obespravljenosti i napuštanje statusa žrtve, ozbiljit će se u naciji/državi. Kako je aktiviranje etnonacionalizama u ratnom razdoblju gotovo potpuno 'prekrilo' ono građansko i univerzalno, ceh su platili pripadnici nacionalnih manjina. Pritom je pitanje manjine također situaciono određeno.

³ Sekulić, D., *Sukobi i tolerancija: o društvenoj ujetovanosti nacionalizma i demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 208.

⁴ Jenkins, R., *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja*, Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001, str. 92.

Jesu li Srbi u 'Krajini' u jesen 1991. manjina!? Njihova pozicija je, naprotiv, izrazito većinska, hegemonna i dominantna, a rezultat su protjerani Hrvati i ostali ne-Srbi s tih prostora. U hrvatskom slučaju dijelovi srpske nacionalne zajednice u novom nacionalnomanjinskom statusu, na krilima srpskog etnonacionalizma i JNA kao njegovog ratnog operativca, zaigrali su na irendentističku kartu, pa su Knin, Petrinja i drugi hrvatski lokaliteti 'postali' Srbija. Utoliko su hrvatski i srpski nacionalni identiteti najvažniji za razvoj hrvatskog društva i punu integraciju aktera različitih (sub)identitet-skih oznaka u njegov politički i gospodarski ustroj. Promjenjivost nacionalnog identiteta i njegova relativna fleksibilnost prilika su za usmjeravanje nacionalnih identiteta (od većinskog hrvatskog do svih ostalih manjinskih) prema manjoj isključivosti, toleranciji i kooperaciji umjesto konflikta i animoziteta. Ključna je u tom procesu uloga vladajuće političke nomenklature, intelektualne i znanstvene elite te medija, čije promicanje tolerancije, ljudskih i nacionalnih prava mogu utjecati na oblikovanje takvih nacionalnih identiteta koji će biti predisponirani na uključivanje Drugih i suradnju s njima, a ne na isključivanje, animozitet i netoleranciju.

Mladi pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj i pitanja identiteta

Kako se u sociologiji definira mlada generacija i tko su u sociološkom smislu mladi? Industrijski razvoj, školstvo, migracije selo-grad i drugi oblici socijalne pokretljivosti na poseban način su apostrofirali značaj i ulogu mladih. I dok je u tradicionalnim, statičnijim društvima mlada generacija uglavnom ponavljala sociopsihološke i radne obrasce starijih, u društvima moderne i postmoderne pred mladom generacijom je čitav niz izazova, problema i gotovo stalnih izbora između više alternativa. To stvara frustracije kako kod mlade generacije, a još više na relaciji sa starijim i etabliranijim pripadnicima društva, od porodice i škole do tvornice i ureda. Ili kako ističu neki autori, mladi se uglavnom tretiraju kao resurs ili kao problem. U prvom slučaju oni su potencijalni izvor inovacija, nositelji budućnosti, a u drugom izvor problema, prijemčivi za devijantna ponašanja, marginalnog socijalnog statusa i potrebe paternalističkog odnosa prema njima.⁵ S obzirom na kasniji ulazak u 'svijet odraslih', produženo djetinjstvo i mladost, razlikuju se pristupi koji određuju gornju dobnu granicu za definiciju mladih, pa se ona kreće u rasponu od 30-35 godina. Neki hrvatski autori koji se bave ovom problematikom odlučili su se za 30 godina kao marker koji dijeli mlade od onih koji to više nisu. Tako ovi autori ističu: "...pregled dosadašnjih teorijskih i empirijskih nalaza se tako može sažeti u ekstenzivnu definiciju da su 'mladi društvena grupa koja je nastala u industrijskom društvu i obuhvaća populaciju u dobi od 15-30. godine života, a kojoj društvo, neovisno o njezinoj psihofizičkoj zrelosti i sociokulturnoj raslojenosti, pripisuje zajedničke

⁵ Vidi: Ilišin, V. (ur.), *Mladi Hrvatske i europska integracija*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2005.

specifične socijalne značajke, na osnovi kojih joj određuje posebnu društvenu ulogu i podvrgava je posebnom društvenom tretmanu, posljedica čega je marginalan društveni status mladeži naspram starije populacije".⁶

Marginalizacija mladih, ali i značajna promjena sociokulturnog ambijenta i temeljnih socijalnih vrijednosti (socijalizam/nacionalizam) značajke su predratnog, ratnog i neposrednog poslijeratnog razdoblja. U kom smjeru se kretala transformacija vrijednosnog sustava, pokazuju neka istraživanja provedena u tom vremenu u Hrvatskoj. Tako istraživanje iz 2004. godine, provedeno u Institutu za društvena istraživanja, Zagreb, pokazuje da je okrenutost nacionalnim idealima u ovom istraživanju na čelu hijerarhijske prihvaćenosti. I dok je 1986. nacionalne ideale na prvo mjesto stavilo 26,4 posto ispitanika, 1999. ih je bilo 32,5 posto, a 2004. 53 posto.⁷ Ostaje pitanje je li to, nakon strategije građanizacije Hrvatske, 'proizvođene' što 'iznutra' (demokratski procesi, jačanje civilnog društva, afirmacija ljudskih prava), što 'izvana' (međunarodni pritisak, eurointegracijski procesi), etnonacionalni odgovor na te procese? Ili je u pitanju otpor prema Europskoj Uniji i možda bojazan od gubitka suvereniteta i samoidentifikacije? Vjerojatno je sve nabrojano prisutno u mogućem kolopletu razloga za povećanje okrenutosti nacionalnom, a tek slojevitije istraživanje moglo bi odgovoriti na razmjerno učešće pojedinih razloga. Nacionalne vrijednosti, razumijevane i prakticirane kao uključujuće, svakako su dobrodošle i predstavljaju važne segmente moderne europske države kakva bi Hrvatska htjela/trebala biti. Ali problem je u egzistencijalnoj i sociopolitičkoj zbilji od 90-ih sve do najnovijeg vremena, predominantno određenoj etnonacionalnim sindromom u njegovoj više isključujućoj varijanti. Stoga je stvaranje tolerantnog i uključujućeg ozračja za aktere različitih (sub)identitetskih obilježja (osobito nacionalnih) velik i značajan izazov za hrvatsko društvo i državu na svim razinama.

U istom istraživanju mjerena je na nekim pokazateljima (spremnost da budu u bliskom srodstvu) socijalna distanca Hrvata prema drugim nacijama. 'Zapadnjaci' (Talijani, Nijemci, Francuzi, Amerikanci) su najbolje 'prošli', zatim su negdje u sredini Mađari i Česi, a onda slijede nacije s prostora bivše Jugoslavije, od Bošnjaka i Slovenaca, koji su bolje pozicionirani, do Srba i Albanaca na samom kraju ovog kontinuuma osoba poželjnih da budu u srodstvu s ispitanicima.⁸ Znakovito je da su oni prostorno najbliži, s kojima su hrvatski građani živjeli na prostorima bivše države, zauzeli posljednja mjesta među skupinom ponuđenih nacionalnosti za moguće bliske (rodbinske) odnose. Takva socijalna distanca, uz preferiranje 'Zapadnjaka', pokazuje koliko su ratna iskustva, ali i socijalni, politički i medijski inženjering, prokazali 'bližnje' i idealizirali 'udaljene'. U tim odgovorima ocrtava se i razina provincijalizma karakteristična za slabije razvijena društva europskog Istoka. S jedne strane divinizacija 'Zapada', a s druge odiozni stavovi spram 'Istoka'. Slično kao s 'Balkanom', koji je uvijek istočnije od 'Nas', tako se i ovdje naše frustracije, 'slike' o nama, svi naši nedostaci projicira-

⁶ Ibid., str. 17.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

ju na istočne susjede, a naše težnje, nadanja i budućnosne vizije projiciraju na zblježavanje sa 'zapadnjacima'. Samo, hoće li intimizacijom i bliskošću s 'Njima' (barem ovom imaginativnom!) zaista doći do promjene naših ovoprostornih mentaliteta i jesu li 'Oni' zaista oličenje vrednota koje treba usvojiti bez ostatka i rezervi?

Za perspektivu međunarodnih odnosa u hrvatskom društvu i šire, na prostoru bivše jugoslavenske države, važnu ulogu će imati *generacijske zajednice sjećanja*. O njima, razmatrajući pojam i problem generacije u svojoj knjizi *Sociologija generacije* (2009), piše sociolog T. Kuljić. Tako ovaj autor u definiciji ističe: "Generacije su zajednice proživljenog sličnog iskustva. Ljudi stvaraju iskustvo kada iz vlastitih doživljaja izvlače pouku."⁹ Generacije razvrstava i elaborira kao *političke, kulturne i generacijske zajednice sjećanja*. Za identitetsku sferu, nacionalno samoodređenje i pozicioniranje u društvu drugih nacija, u Hrvatskoj (i šire, na prostorima bivše Jugoslavije) posebnu važnost imaju generacijske zajednice sjećanja. Pritom to nisu samo zbirni učinci pojedinačnih sjećanja već se individualna, kao i generacijska sjećanja oblikuju u vremenu/prostoru koji je kodiran hegemonim makropolitickim i ideologijskim obrascima, a društvene strukture stvaraju okvire za tumačenje iskustva pojedinca.¹⁰ To je prepoznatljivo posebno kod ocjene, valorizacije i interpretacije događaja koji su značajni za čitavo društvo, državu, naciju, klasu, generaciju. Raspad Jugoslavije, stvaranje nacionalnih država, ratni sukobi oko suvereniteta sa svim tegobnim i traumatičnim posljedicama, primjer su takvih povijesnih događaja. Istraživanja socijalne interakcije Hrvata i Srba nakon rata na bivšim ratnim prostorima¹¹ pokazala su razlike u doživljavanju nacionalno drugih, samog rata i pitanja oprosta. Hrvati i mlađe generacije manje su spremne na oprost od Srba i starijih generacijskih zajednica. Očito da je generacijska zajednica sjećanja oblikovana u predratnom vremenu nešto drugo od generacije čije je formativno razdoblje bilo pod izrazitim utjecajem rata i etnonacionalne 'paradigme'. Slične primjere generacijskih razlika navodi T. Kuljić u slučaju Srbije i drugih republika bivše države, u ocjeni Tita i partizana.¹² U slučaju mladih pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj, generacijsko pamćenje, naročito nakon rata, ima itekakvu važnost u njihovom uključivanju u hrvatsko društvo. Problem mladih Srba (Vukovar je paradigmatičan slučaj), ali također Roma i drugih nacionalnomanjinskih pripadnika, izazovi su kako za njih same tako i za hrvatsko društvo u cjelini.

⁹ Kuljić, T., *Sociologija generacije*, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 61.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Vidi: Babić, D., *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji: (re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.

¹² Kuljić, T., *Sociologija generacije*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.

Empirijsko istraživanje: Česi, Slovaci, Mađari, Srbi (mladi i identitet)

U proljeće i jesen 2008. g. na prostorima Zapadne Slavonije, Istočne Slavonije, Grada Zagreba te Dalmacije i Gorske Hrvatske provedena je anketa na populaciji od 1086 ispitanika¹³. Ispitanici su za potrebe istraživanja razvrstani u slijedeće varijable: *nacionalna pripadnost* (Česi, Mađari, Slovaci, Srbi na bivšim ratnim prostorima, Srbi izvan bivših ratnih prostora), *regionalna pripadnost* (Zapadna Slavonija, Istočna Slavonija, Dalmacija i Gorska Hrvatska, Zagreb), *spol* (muški, ženski), *dob* (18-35 g., 36-50 g., 51-65 g., 66 i više g.), *školska sprema* (bez osnovne, osnovna, više od osnovne). Anketirano je ukupno 1086 ispitanika. U ovom radu se stavovi ispitanika dovode u vezu s njihovom nacionalnom i regionalnom pripadnošću te dobnom strukturom.

Nacionalna pripadnost	
Mađari	230
Česi	222
Slovaci	207
Srbi – izvan ratnih prostora	210
<u>Srbi – bivši ratni prostori</u>	<u>217</u>
<i>Ukupno</i>	<i>1086</i>
Regionalna pripadnost	
Zagreb	177
Istočna Slavonija	352
Zapadna Slavonija	348
<u>Dalmacija i Gorska Hrvatska</u>	<u>209</u>
<i>Ukupno</i>	<i>1086</i>
Dob	
18-35 g.	304
36-50 g.	268
51-65 g.	276
<u>66 i više g.</u>	<u>238</u>
<i>Ukupno</i>	<i>1086</i>

U istraživanju je korišten anketni upitnik sastavljen od 40 pitanja zatvorenog tipa. Dobiveni odgovori obrađeni su na računalo odgovarajućim programom, a statistička značajnost razlika u odgovorima ispitanika testirana je χ^2 testom. Cilj je rada provjera pretpostavljenih razlika u odgovorima ispitanika s obzirom na testirane varijable.

¹³ Anketiranje je provedeno u slijedećim naseljima: Katići, Ogulin, Zagreb, Vrbovsko, Vučinići, Petrovići, Moravice, Karlovac, Rijeka, Carevići, Nikšići, Dokmanovići, Radoševići, Tominovac, Bjeliševac, Komarovci, Kaptol, Požega, Končanica, Prekopakra, Slav. Brod, Daruvarski Brestovac, Daruvar, Pleternica, Jakšić, Poljane, Grubišno Polje, Kutjevo, Kusonje, Donji Bogičevci, Španovica, Medari, Poljane, Dragalić, Kraguj, Dragović, Đevrske, Kistanje, Ivoševci, Lug, Vardarac, Bilje, Kopačevo, Beli Manastir, Zmajevac, Kneževi Vinogradi, Laslovo, Suza, Kotlina, Desinić, Jelisavac, Markovac, Rijeka, Osijek, Našice, Našička Breznica, Crikvenica, Ilok.

Kako pripadnici različitih nacionalnomanjinskih skupina percipiraju ugroženost njihove kulture, jezika i običaja u poslijeratnoj hrvatskoj zbilji?

Tablica 1. Nacionalna pripadnost i ugroženost kulture, jezika i običaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj¹⁴

Nacionalna pripadnost	Da, mislim da su jako ugroženi	Da, mislim da su donekle ugroženi	Ne, nisu ugroženi	Ukupno
Česi	15 6,8 %	76 34,2 %	131 59,0 %	222 20,5 %
Mađari	14 6,1 %	71 31,0 %	144 62,9 %	229 21,1 %
Slovaci	12 5,8 %	59 28,5 %	136 65,7 %	207 19,1 %
Srbi – bivši ratni prostori	58 26,7 %	99 45,6 %	60 27,6 %	217 20,0 %
Srbi – izvan bivših ratnih prostora	59 28,1 %	103 49,0 %	48 22,9 %	210 19,4 %
Ukupno	158 14,6 %	408 37,6 %	519 47,8 %	1085 100,0 %

$$\chi^2 = 175,127$$

$$df = 8$$

$$\text{značajnost (significance)} = 0,000$$

$$p < 0,05$$

Tablica 2. Regionalna pripadnost i ugroženost kulture, jezika i običaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj

Regionalna pripadnost	Da, mislim da su jako ugroženi	Da, mislim da su donekle ugroženi	Ne, nisu ugroženi	Ukupno
Zagreb	41 23,2 %	63 35,6 %	73 41,2 %	177 16,3 %
Istočna Slavonija	20 5,7 %	99 28,2 %	232 66,1 %	351 32,4 %
Zapadna Slavonija	45 12,9 %	145 41,7 %	158 45,4 %	348 32,1 %
Dalmacija i Gorska Hrvatska	52 24,9 %	101 48,3 %	56 26,8 %	209 19,3 %
Ukupno	158 14,6 %	408 37,6 %	519 47,8 %	1085 100,0 %

$$\chi^2 = 106,054$$

$$df = 6$$

$$\text{značajnost (significance)} = 0,000$$

$$p < 0,05$$

¹⁴ Pitanje u anketi je glasilo: *Mislite li da su kultura, jezik i običaji Vaše manjine u Hrvatskoj ugroženi?*

Tablica 3. Dob i ugroženost kulture, jezika i običaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj

Dob	Da, mislim da su jako ugroženi	Da, mislim da su donekle ugroženi	Ne, nisu ugroženi	Ukupno
do 35 g.	53 17,4 %	126 41,4 %	125 41,1 %	304 28,0 %
36-50 g.	38 14,2 %	90 33,7 %	139 52,1 %	267 24,6 %
51-65 g.	39 14,1 %	107 38,8 %	130 47,1 %	276 25,4 %
66 i više g.	28 11,8 %	85 35,7 %	125 52,5 %	238 21,9 %
Ukupno	158 14,6 %	408 37,6 %	519 47,8 %	1085 100,0 %

$$\chi^2 = 10\ 641$$

$$df = 6$$

$$\text{značajnost (significance)} = 0.100$$

$$p > 0.05$$

Jezik, običaji i kultura u širem značenju sastavnice su nacionalnih identiteta i etnički markeri koji utječu na diverzitet u polju etničkog/nacionalnog. Kako su kapaciteti nacionalnih skupina različiti, nacionalni identiteti u plurinacionalnim društvima često su u konfliktnim i suparničkim odnosima. U redistribucijama političke i drugih oblika moći mijenjaju se i sociopolitičke pozicije pripadnika različitih nacionalnih skupina, ovisno o konstituciji države. Raspadom bivše Jugoslavije u više je republika došlo do bitnih promjena u strukturalnoj ornamentici koju čine nacionalne skupine u tim državama. Slučaj Hrvatske pokazuje promjenu u tom polju, posebno u hrvatsko-srpskim odnosima i političkoj pozicioniranosti.

Normativna regulacija socijalnih odnosa u polju etničkog/nacionalnog definira prava koja imaju pripadnici u hrvatskom društvu. Navodimo slijedeće dokumente iz nacionalnomanjinske sfere u kojoj su pravni sadržaji važni za očuvanje nacionalnog identiteta hrvatskih nacionalnih manjina: Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, (2002), Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, (2000), Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, (2000). U Ustavnom zakonu (2002) navode se ona prava koja trebaju uživati pripadnici nacionalnih manjina, a koja se odnose na sferu kulture i nacionalnog identiteta tih skupina. Tako u članku 7. nalazimo slijedeće takve stavke:

1) Služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi, te u službenoj uporabi;

2) Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe;

3) Uporabu svojih znamenja i simbola;

4) Kulturna autonomija održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanja i zaštite svojih kulturnih dobara i tradicije;

5) Pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica zajedno s drugim pripadnicima te vjere.

Što pokazuju rezultati anketnog ispitivanja? Primjetna je statistički značajna razlika u odgovorima pripadnika nekolicine nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Posebno je izražajna razlika u odgovorima između obje populacije Srba (Srbi s bivših ratnih prostora, Srbi izvan bivših ratnih prostora) i ostalih anketiranih pripadnika nacionalnih manjina (Česi, Slovaci, Mađari). Tako Srbi znatno više od pripadnika ostalih ispitivanih nacionalnih manjina ističu da su značajna obilježja njihovog nacionalnog identiteta, od jezika i kulture do običaja, u Hrvatskoj početkom 21. stoljeća *jako ili donekle ugrožena*. U još uvijek egzistentnim 'etničkim vremenima'¹⁵, u sociopsihološkom ambijentu opterećenom nedavnim ratnim sukobima i posebno hrvatsko-srpskim relacijama, sve do ostrašćenih prikazivanja Drugih, teško je i bilo očekivati drugačije odgovore. Pritom je problem što se u nacionalnim zajednicama nerado suočavaju s vlastitim ratnim ulogama i nema samokritičke opservacije ponašanja 'naših'. U hrvatskom slučaju problem 'srpske strane' je u nedovoljnom prevrednovanju ratnog ponašanja vlastitih sunarodnjaka, a kod hrvatske etničke većine nedovoljnog odmaka od onoga što figurira i funkcionira kao simboličko nasilje (*stereotipi, predrasude, stigme*), posebno prema Srbima. U ratu, pa još uvijek i nakon rata, simboličko nasilje se lako pretvara u fizičko. Srbi u Hrvatskoj su, zahvaljujući kolopletu različitih događanja, sociopsiholoških, političkih i ratnih akcija srpskog i hrvatskog etnonacionalizma, postali sinonim za uvredu i psovku, svojevrsno 'društveno zlo'.

Etnički oblik nacije često se manifestira kao etnonacionalizam u kojem se pripadnici nacije doživljavaju kao članovi porodične skupine, svojevrsna proširena porodica, u kojoj su pojedinci organski srasli sa zajednicom i predstavljaju ljude iste loze.¹⁶ Jedno od obilježja etnonacionalizma, naročito prisutno u teškim, 'zgnusnutim', ratnim vremenima, kako primjećuje N. Mišćević, je zloba kojom se pristupa socijalnoj zbilji. Ili, kako to definira autor: "...zlobni' nacionalizam definirali smo kao nacionalizam koji izrije kom odbacuje univerzaliziranje: neki narodi (posebno oni koji su mojem narodu iz nekog razloga mrski, a to su obično najbliži susjedi, izmiješani s mojima) nemaju pravo na svoju državu, kulturu, jezik i slično. Zlobni je nacionalizam ekstremno s obzirom na isključivost".¹⁷ Upravo to je potrebno afirmirati u hrvatskom društvu, univerzalizaciju, a što će postupno Hrvatsku građanizirati i učiniti odmak od etnonacionalizma kao ako ne jedinog, a ono, u neposredno poslijeratnom vremenu, najvažnijeg političkog konstituensa države. U društvima s dominantno etničkim konceptom nacije nije moguće izbjeći ustavno normiranje koje ima i značajke etnocentrizma, ali je moguća politička koegzistencija etničkog i građanskog, što je na razini norme prisutno u hrvatskom Ustavu¹⁸. U odgovorima pripadnika srpske populacije iščitava se takva ugroženost koja ima svoju *strukturnu* dimenziju (nejednak pristup resursima), ali i onu *sociopsihološku*, koja

¹⁵ Vidi: Kecmanović, D., *Etnička vremena*, Čigoja štamp, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001.

¹⁶ Vidi: Smith, A. D., *Nacionalni identitet*, Čigoja štampa, Beograd, 1997.

¹⁷ Mišćević, N., *Nacionalizam: etički pogled*, Kružak, Zagreb, 2006, str. 42.

¹⁸ U hrvatskom Ustavu, Republika Hrvatska se konstitutivno određuje kao država hrvatskog naroda, ali i kao država svih njezinih državljana koji su nosioci suvereniteta.

čini značajan segment nacionalnog kolektivnog imaginarija: slike o sebi, drugima i drugih o nama. Normativna regulacija, posebno Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, koja ima sve odlike modernog pristupa nacionalnomanjinskoj problematici, određeni odmak od etnonacionalnog sindroma¹⁹, eurointegracijski procesi i 'pritisak', jačanje demokratskih obrazaca društvenog djelovanja i promicanje tolerancije u medijima, školskom sustavu i drugim javnim ustanovama, u sinergiji doprinose stvaranju povoljnije društvene situacije u kojoj različiti nacionalni (sub)identiteti neće biti kamen spoticanja i 'meta' na koju se mogu sručiti sve 'naše' frustracije i društvene proturječnosti.

Prema *regijama*, uočene su razlike koje imaju statističku značajnost. Veću ugroženost, kako onu vrednovanu kao *izrazito* ili *donekle*, navode ispitanici iz Zagreba te Dalmacije i Gorske Hrvatske. Najmanju ugroženost percipiraju ispitanici iz Istočne Slavonije. Odgovori su na prvi pogled iznenađujući. Očekivalo bi se, s obzirom na ratna događanja i sve teške posljedice iz toga proizašle, da će u Istočnoj Slavoniji situacija biti bremenitija i u ovoj identitetskoj sferi. Nakon mirne reintegracije prostora, srpska populacija je ovdje (iako ukupno smanjena u odnosu na prijeratno razdoblje) ipak ostala u većem broju i udjelu nego u drugim bivšim ratnim prostorima. Upravo svojevrsna segregacija u odnosu na hrvatsku populaciju, kao i relativna vitalnost te populacije (veći udio mladih u odnosu na druge ratne krajeve sa Srbima) te korištenje nekih prava iz korpusa nacionalnomanjinske sfere, smanjuju izravnu ugroženost vlastite kulture, jezika i običaja. U odgovorima pripadnika različitih *dobnih skupina* nije nađena statistički značajna razlika. To ukazuje na situaciju u kojoj se generacijski dijeli 'dobro' i 'zlo' sa sunarodnjacima, a nacionalna homogenizacija na 'paradigmi' ugroženosti i straha je još uvijek itekako prisutna. Javna scena u Hrvatskoj je prožeta međuutjecajima, od konfliktnih do kooperativnih, između još uvijek živog i aktivnog etnonacionalizma i jačanja države kao racionalne organizacije u službi svih njezinih državljana.

Koji su sve mogući razlozi ugroženosti i kakva je distribucija odgovora s obzirom na dobnu pripadnost ispitanika?

Tablica 4. Dob i razlog ugroženosti (teza: malobrojnost nacionalne manjine)²⁰

Dob	Izrazito važno	Donekle važno	Nevažno	Ukupno
do 35 g.	71 39,7 %	84 46,9 %	24 13,4 %	179 31,7 %
36-50 g.	53 41,4 %	65 50,8 %	10 7,8 %	128 22,7 %
51-65 g.	57 39,3 %	77 53,1 %	11 7,6 %	145 25,7 %

¹⁹ Vidi: Dugandžija, N., *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej*, Duriex, Zagreb, 2004.

²⁰ Pitanje u anketi je glasilo: *Ako su kultura, jezik i običaji Vaše manjine ugroženi, je li to zbog: vaše malobrojnosti?*

Dob	Izrazito važno	Donekle važno	Nevažno	Ukupno
66 i više g.	42 37,2 %	62 54,9 %	9 8,0 %	113 20,0 %
Ukupno	223 39,5 %	288 51,0 %	54 9,6 %	565 100,0 %

$$\chi^2 = 5,391$$

$$df = 6$$

značajnost (significance) = 0.495
 p > 0.05

Tablica 5. Dob i razlog ugroženosti (teza: nedovoljna briga države)²¹

Dob	Izrazito važno	Donekle važno	Nevažno	Ukupno
do 35 g.	92 51,4 %	73 40,8 %	14 7,8 %	179 31,7 %
36-50 g.	66 51,6 %	51 39,8 %	11 8,6 %	128 22,7 %
51-65 g.	69 47,6 %	71 49,0 %	5 3,4 %	145 25,7 %
66 i više g.	58 51,3 %	52 46,0 %	3 2,7 %	113 20,0 %
Ukupno	285 50,4 %	247 43,7 %	33 5,8 %	565 100,0 %

$$\chi^2 = 8,406$$

$$df =$$

značajnost (significance) = 0.210
 6 p > 0.05

Tablica 6. Dob i razlog ugroženosti (teza: vaši zastupnici u Saboru nisu dovoljno angažirani)²²

Dob	Izrazito važno	Donekle važno	Nevažno	Ukupno
do 35 g.	79 44,1 %	76 42,5 %	24 13,4 %	179 31,7 %
36-50 g.	52 40,6 %	62 48,4 %	14 10,9 %	128 22,7 %
51-65 g.	54 37,2 %	74 51,0 %	17 11,7 %	145 25,7 %
66 i više g.	32 28,6 %	65 58,0 %	15 13,4 %	112 19,9 %
Ukupno	217 38,5 %	277 49,1 %	70 12,4 %	564 100,0 %

²¹ Pitanje u anketi je glasilo: *Ako su kultura, jezik i običaji Vaše manjine ugroženi, je li to zbog: nedovoljne brige države?*

²² Pitanje u anketi je glasilo: *Ako su kultura, jezik i običaji Vaše manjine ugroženi, je li to zbog: vaši zastupnici u Saboru nisu dovoljno angažirani?*

$$\chi^2 = 8\ 616$$

$$df = 6$$

$$\text{značajnost (significance)} = 0.196$$

$$p > 0.05$$

Tablica 7. Dob i razlog ugroženosti (teza: većinu pripadnika manjine nije briga za to)²³

Dob	Izrazito važno	Donekle važno	Nevažno	Ukupno
do 35 g.	52 29,2 %	105 59,0 %	21 11,8 %	178 31,6 %
36-50 g.	47 36,7 %	65 50,8 %	16 12,5 %	128 22,7 %
51-65 g.	37 25,5 %	93 64,1 %	15 10,3 %	145 25,8 %
66 i više g.	31 27,7 %	65 58,0 %	16 14,3 %	112 19,9 %
Ukupno	167 29,7 %	328 58,3 %	68 12,1 %	563 100,0 %

$$\chi^2 = 6\ 098$$

$$df = 6$$

$$\text{značajnost (significance)} = 0.412$$

$$p > 0.05$$

Percepcija ugroženosti značajnih sastavnica nacionalnog identiteta vlastite nacionalne skupine rezultanta je višestrukih utjecaja na zbiljsku poziciju tih nacionalnih entiteta. U društvima s dominantnom većinskom nacijom to je svakako socijalni pritisak toga kolektiviteta, zatim povijesno nasljeđe, njihova politička instrumentalizacija i zloupotreba, međunarodno okruženje i institucionalna regulacija međunacionalnih odnosa. Posebno su indikativni stavovi mladih ispitanika koji osjetljivije od drugih članova zajednice reaguju na socijalne odnose, naročito ako ih percipiraju nepravednima, a sebe doživljavaju kao ugroženu populaciju. U odgovorima dobivenim u anketnom ispitivanju pripadnici istraživanih dobnih skupina različito odgovaraju na ponudene alternative i daju im različit značaj, od izrazito važnog, donekle važnog do nevažnog. Tako malobrojnost nacionalne manjine u svojim odgovorima kao razlog ugroženosti vlastitog nacionalnog identiteta podjednako ističu pripadnici svih ispitivanih dobnih skupina, pa nije nađena među tim odgovorima statistički značajna razlika. Brojčano stanje neke skupine je činjenica koje su pripadnici uglavnom svjesni, s njom računaju u svakodnevnom socijalnim odnosima i u 'igrama' socijalne i političke moći, pa to ne utječe na razlike među tim skupinama. Izrazitu važnost broju u nacionalnomanjinskim relacijama s ostalim akterima u društvu, posebno u razdiobi moći i utjecaja, pridaje oko 40 posto ispitanika. Ako tome dodamo nešto više od polovice onih koji smatraju da je to donekle važno, evidentno je kako se brojčani odnosi uzimaju kao značajni u razumijevanju identitetske ugroženosti nacionalnih manjina.

²³ Pitanje u anketi je glasilo: *Ako su kultura, jezik i običaji Vaše manjine ugroženi, je li to zbog: većinu pripadnika manjine nije briga za to?*

Nedovoljnu brigu države kao razlog, i to kao *izrazito značajan*, navodi oko polovice ispitanika, dok kao *donekle važno* to percipira veći dio od preostale polovice ispitanika. Što nam to govori? Prije svega država ima veliki značaj za društvene procese i aktere tih procesa, od grupnih do individualnih. U teškim poslijeratnim okolnostima, posebno na prostorima posebne državne skrbi, država je kakvo-takvo uporište i nada onima koji su marginalizirani, obespravljeni, pokradeni i stigmatizirani. Posebno je to slučaj Srba u Hrvatskoj, povratnika i starosjedilaca u poslijeratnom vremenu. Manjinski status često je u korelaciji s organiziranom, racionalnom i pravnom državom. Tako, uslijed brojčane, statusne i političke inferiornosti, nacionalne manjine trebaju pomoć i razumijevanje nekog jačeg, a koliko-toliko 'neutralnog' u odnosu na distribuciju resursa, tretman stanovništva i garanciju njihovih prava u lokalnim zajednicama. Iako države, posebno one utemeljene na funkcioniranju etničkog koncepta nacije, nisu organizirane onako kako bi to manjine očekivale, ipak, u odnosu na druge aktere u društvu, država daje određenu nadu i osigurava resurse potrebne za oživotvorenje nacionalnomanjinskih standarda koji su regulirani zakonima i drugim propisima. Normativna regulacija nacionalnomanjinske problematike i njezino konzistentno provođenje pritom su temeljne pretpostavke uspostave povoljnih i tolerantnih međunacionalnih odnosa u društvu.

Aktivnost nacionalnomanjinskih predstavnika na najvišim razinama državne vlasti značajno utječe na sociostatusnu, pa i identitetsku poziciju nacionalnih manjina u hrvatskom društvu. Stoga je njihovo prisustvo i aktivnost u Hrvatskom Saboru od posebne važnosti za sociopolitički status, ozbiljenje nacionalnomanjinskih prava i prezentaciju u hrvatskom društvu. Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina (Ustavni zakon, 2002), sukladno brojčanom udjelu u hrvatskom stanovništvu, nacionalne manjine imaju pravo na posebnu predstavljenost u Hrvatskom Saboru kao i u tijelima lokalnih i regionalnih vlasti. U odgovorima ispitanika primjetna je sličnost kod svih dobnih skupina. *Izrazito važnim* aktivnost nacionalnomanjinskih predstavnika u Saboru smatra blizu četrdeset posto ispitanika, dok je za skoro polovicu to *donekle važno*. Politička aktivnost nacionalnomanjinskih predstavnika na najvišoj razini percipirana je od strane ispitanika iz svih dobnih skupina kao važan i nezaobilazan činitelj njihove socijalne promocije, a u funkciji afirmacije ljudskih i manjinskih prava kao i zaštite nacionalnomanjinskih identiteta.

Nebriga samih aktera iz nacionalnomanjinskih redova o vlastitoj kulturi, jeziku i običajima također je mogući pokazatelj deprivacije te nacionalne skupine i marginalizacije njezine identitetske sfere. Ispitanici uočavaju i taj problem i kritički mu prilaze. U njihovim odgovorima *varijabla dob* nije utjecala na distribuciju odgovara čije bi razlike bile na statistički značajnoj razini, što ukazuje na sličnu ukupnu poziciju nacionalnomanjinskih pripadnika, pa otud i slične ocjene vlastite (samo)aktivnosti. Tako je blizu trećine ispitanika odgovorilo da je angažman pripadnika samih nacionalnih manjina *izrazito važan* za njihovu sociostatusnu poziciju u društvu. Nešto više od polovice ispitanika ističe da je to *donekle važno*, dok svaki deseti to smatra *nevažnim*. Kako su slični odgovori na sve postavljene teze, može se zaklju-

čiti da su nacionalnomanjinska sfera i međunacionalni odnosi kompleksna socijalna zbilja, s mnoštvom činitelja koji utječu na te odnose, a čega su svje-nski ispitanici iz nacionalnomanjinske populacije.

Zaključna razmatranja

Promjena nacionalne strukture hrvatskog društva, uzrokovana prethodnim političkim i ratnim sukobima, označila je i nove, drugačije sociopolitičke pozicije pojedinih nacionalnih manjina u hrvatskom društvu. Favoriziranje etnonacionalnog identiteta kao primarnog i gotovo jedino relevantnog obilježja čovjeka u društvu dovelo je do hijerarhizacije identiteta. Većinski, hrvatski etnički identitet zauzeo je gotovo cjelokupni javni prostor, a identitetsko pitanje, sa svim tegobnim posljedicama (netrpeljivost, animozitet, predrasude, stigme, fizički napadi), preseljeno je u privatni prostor i u sve sfere društva. Nacionalne manjine su najviše opterećene novim sociopolitičkim odnosima uspostavljenim u vremenu tranzicije iz socijalizma u više-stranački demokratski poredak. Pritom njihov poslijeratni status u hrvatskom društvu je vrlo različit, a među slabije pozicioniranim svakako su Srbi na bivšim ratnim prostorima. Razlozi su u, neposredno, predratnim i, posebno, ratnim događanjima. Srpski etnonacionalizam, koji je rezultirao srpskom pobunom i iredentističkim projektom u odnosu na hrvatsku državu, nadalje u znatnoj mjeri i hrvatski etnonacionalizam s isključivošću, netrpeljivošću i fizičkim napadima prema Srbima, djelovali su pogubno po status Srba u Hrvatskoj. Izlazak iz 'etnonacionalnog društva', afirmacija ljudskih i manjinskih prava, građanizacija Hrvatske (uz puno uvažavanje multinacionalnog mozaika) neophodni su uvjeti potrebni za ravnopravnije međunacionalne, a time i međuljudske odnose u hrvatskom društvu i državi.

Mladi pripadnici nacionalnih manjina su nositelji i kreatori aktualnog, a još više budućeg nacionalnog identiteta njihovih skupina. Opterećenje ratnim usponenama, najčešće prenesenim primarnom i sekundarnom socijalizacijom, etnonacionalni pritisak na aktore i izrazito favoriziranje nacije i nacionalnog predstavljaju otegotne okolnosti za afirmaciju nacionalnih manjina i ozbiljenje njihovih težnji i interesa. Stoga je u empirijskom istraživanju problematizirana percepcija mladih o nacionalnom identitetu njihove skupine i eventualnoj ugroženosti nacionalnomanjinskih identiteta u vremenu opadajućeg, ali još uvijek dovoljno snažnog većinskog (hrvatskog) etnonacionalizma. Istraživanje je provedeno u *Zapadnoj Slavoniji, Istočnoj Slavoniji, gradu Zagrebu te Dalmaciji i Gorskoj Hrvatskoj*. Anketirano je ukupno 1086 ispitanika, i to, s obzirom na nacionalnu pripadnost, Čeha, Slovaka, Mađara i Srba. U ovom radu nas je zanimala prije svega distribucija odgovora prema dobi, što nam je omogućilo interpretaciju stavova najmlađih ispitanika. Dobne skupine su podijeljene u slijedeće razrede: 18-35 g., 36-50 g., 51-65 g., 66 i više g.

Odgovori ispitanika pokazuju neke razlike u percepciji svoga statusa i sociokulturnih odrednica vlastitog nacionalnog identiteta. Tako više od po-

lovce anketiranih ispitanika smatra da su njihov jezik, kultura i običaji *donekle ili jako ugroženi*. Od ispitanih nacionalnomanjinskih pripadnika, *Srbi* se osjećaju najviše ugroženima. Situacija je očekivana s obzirom na ratna događanja, uloge pobunjenih Srba, narasle animozitete prema Srbima u hrvatskom javnom mnijenju te s tim povezanih aktivnosti hrvatskog i srpskog etnonacionalizma. *Prema regijama*, najviše problema u identitetskoj sferi nacionalnih manjina ima u Dalmaciji i Gorskoj Hrvatskoj, a najmanje u Istočnoj Slavoniji. Pripadnici različitih *dobnih skupina* slično percipiraju navedene probleme i u njihovim odgovorima nije nađena statistički značajna razlika. Kao mogući odgovori o razlozima ugroženosti jezika, kulture i običaja nacionalnih manjina ponuđeni su: *malobrojnost nacionalne manjine, nedovoljna briga države, nedovoljna angažiranost saborskih zastupnika* koji predstavljaju njihovu manjinu i *nebriga većine pripadnika* za status vlastite nacionalne skupine. Sve ponuđene teze ispitanici su percipirali kao *donekle ili izrazito važne*, uglavnom u oko 90 posto slučajeva. Pritom, što je značajno za interpretaciju, nije nađena statistički značajna razlika u odgovorima četiri dobne skupine. Situacija s odgovorima pokazuje da pripadnici svih dobnih skupina podjednako doživljavaju probleme s kojima se suočava njihova nacionalna manjina.

Literatura

Knjige i časopisi

- Babić, D., *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji: (re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
- Dugandžija, N., *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej*, Durieux, Zagreb, 2004.
- Ilišin, V. (ur.), *Mladi Hrvatske i europska integracija*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2005.
- Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2007.
- Jenkins, R., *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja*, Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001.
- Kecmanović, D., *Etnička vremena*, Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001.
- Kuljić, T., *Sociologija generacije*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Mišević, N., *Nacionalizam: etički pogled*, KruZak, Zagreb, 2006.
- Sešlić, D. et al., *Sukobi i tolerancija: o društvenoj uvjetovanosti nacionalizma i demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Smith, A. D., *Nacionalni identitet*, Čigoja štampa, Beograd, 1998.

Izvori

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991, Dokumentacija 881, Godina 1992, Zagreb, travanj 1992.

Okvirna konvencija Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina, Strasbourg, 10. listopada 1995.

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 2000.

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, Zagreb, 2000.

Popis stanovništva 2001. (2002): Državni zavod za statistiku.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zagreb, 2002

Status i položaj Srba u Hrvatskoj. Srpski demokratski forum. Zagreb, 2008.

Summary

Young Members of National Minorities: Identity and Socio-Political Handicaps in Its Materialization (Empirical Research: Czechs, Hungarians, Slovaks and Serbs)

In Croatia, the social construction of 'Serbs' and 'Croats' has always had and still has priority, due to historical, wartime, ethno-nationalist and other reasons, and will for a long time present significant socio-political fragmentation in social reality, as well as in imaginative sphere. The situation with ethnic structure and comparison between the two recent Censuses (1991/2001) suggest that the problem of interethnic relations is not only between Serbs and Croats. Other national minorities, especially so-called 'new' national minorities, which had previously had the status of 'Yugoslav constitutive nations' (Bosnians, Montenegrins, Macedonians, Slovenians), have also experienced the numerical decrease of their members, as well as existential and political incertitude. The question occurs, which is symptomatic for east-European new democracies: How to accomplish national equality in those countries in which, at structural level, majority nation presents the fundamental political subject (with inevitable ethnic definition), while the state is normatively conceived as democratic state of all its citizens? The key question in this article, interwoven with three independent variables (nationality, regional attachment, age), treats possible threats to language, culture and customs of the abovementioned national minorities, as well as possible reasons of such threats. The answers of examinees will indicate the tendency and give segmental insights into socio-psychological and political situation in the field of inter-ethnic relations in Croatia in the after-war period.

Keywords: young members of national minorities, identity, socio-political handicap in the materialization of identity